

lar nafaqat bilim, ko'nikma yoki malaka, balki pedagogning kasbiy pozitsiyasi va shaxsiy dunyoqarashi bilan bog'liq. Shunga ko'ra pedagoglar milliy qadriyatlar orqali talabalarning ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlaydilar. Xalq pedagogikasi, psixologiya, sotsiologiya va madaniyatshunoslik bilimlarini uyg'unlashtirishni taqozo qiladi. Milliy urf-odatlar va qadriyatlar orqali talabalarda axloqlilik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, oilaparvarlik, o'zlikni anglash, mas'uliyatlilik, fuqarolik, xalqparvarlik, tabiatni avaylab asrash, undan zavqlanish, ona zaminga muhabbat kabi fazilatlar shakllantiriladi. Bu jarayonda turli madaniyatlar va xalqlarning etnopedagogik qadriyatlarining samarali uyg'unlashuvi hisobga olinadi.

Bugungi kunda bo'lajak o'qituvchilarda etnopedagogik kompetentsiyani shakllantirish ijtimoiy zaruriyat darajasiga ko'tarildi. Chunki etnopedagogik kompetentsiya ommaviy va marginal madaniyat xurujlari tobora kuchayayotgan hozirgi globallashuv sharoitda milliy madaniyatni avaylab asrash va rivojlantirish nuqtayi nazardan alohida ahamiyatga ega. Bu jarayonda milliy va umuminsoniy qadriyatlarining uyg'unlashuvi ta'minlanadi, talab-yoshlarda milliy o'zlikni anglash, vatanparvarlik va madaniyatlararo muloqot madaniyati rivojlanadi. Ta'lim muassasasi va jamiyatda millatlararo totuvlik va bag'rikenglik muhiti barqarorlashadi.

Bo'lajak o'qituvchilarda etnopedagogik kompetentsiyani shakllantirishning ijtimoiy pedagogik zaruriyatiga aylangan bugungi kunda ta'lim mazmunida xalq pedagogikasiga oid didaktik vositalarni qo'llash imkoniyatlarini kengaytirish, bu jarayonda pedagogika

turkum fanlari doirasida o'quv modullarini boyitishga e'tibor qaratish alohida ahamiyatga ega. Bo'lajak o'qituvchilarni ma'naviy, axloqiy va kasbiy jihatdan yetuk mutaxassis, o'z faoliyati davomida milliy merosga tayanadigan shaxs sifatida shakllantirishda etnopedagogik qadriyatlar alohida o'rin egallaydi.

Pedagogika tarixi yo'nalishida tadqiqotlarni amalga oshirgan mutaxassislar an'anaviy xalq tarbiyasining boy imkoniyatlarini o'rganish va undan talabalarda odob-axloq ko'nikmalarini shakllantirishda foydalanishning vositalari, yo'llari, usullari va metodlarini taklif qilganlar. Ushbu tadqiqotlarga ko'ra etnopedagogik qadriyatlar vositasida o'quvchi va talabalarni tarbiyalash metodologiyasini ishlab chiqish falsafiy, umumilmiy va pedagogik darajalardagi fundamental nazariy-metodologik qonun-qoidalarga tayanadi. Ushbu qoidalar falsafiy darajada quyidagicha namoyon bo'ladi: bilimlarning rang barangligi, falsafiy va gnoseologik yondashuvlar hamda o'rganilayotgan nazariyalarga turlicha yondashish imkoniyatining mavjudligi kabilar.

Xulosa. Etnopedagogik yo'nalishdagi tadqiqotlar o'z xarakteriga ko'ra kognitiv jarayonning o'ziga xos shakli bo'lib, muayyan maqsadga yo'naltirilgan va tizimli ravishda amalga oshiriladigan milliy tarbiya va ta'limga oid an'analar, yondashuvlarni o'rganishni nazarda tutadi. Mazkur tadqiqotlar etnopedagogikaning vositalari, usullari, metodlarini aniqlaydi, undan foydalanish mexanizmlarini ko'rsatadi. Natijada talabalarda xalqimizning pedagogik bilimlari haqidagi tasavvurlar va ko'nikmalar shakllantiriladi.

Adabiyotlar

1. Абдуллаев М., Хакимов Э. Введение в этику. Краткий курс. – Изд. «Наманган», 1998.
2. Алеёв О. Қарақалпақстанда тәлим-тәрбиялық ойлардың қәлиплесіуі хәм раўажланыўы. – Нөкис: «Билим», 1993.
3. Зуннунов А., Хайруллаев М.в.б. Педагогика тарихи. Олий ўқув юртлари учун дарслик. –Тошкент: «Шарқ», 2000.
4. Машарипова Н.Р. Шарқ халқлари педагогик тафаккурида ўзлик тарбиясининг дидактик воситалари. Пед.фанл.бўйича фалс.докт. (PhD). – Самарканд: 2021. диссертацияси автореферати
5. Мусурмонова О. Маънавий қадриятлар ва ёшлар тарбияси. – Тошкент: «Ўқитувчи», 1996.
6. Musurmonova O. Oula – jamiyat tayanchi: monografiya. – Toshkent: «Yoshlar» nashriyot uyi, 2019.
7. Педагогика: энциклопедия. III жилд / езувчилар: жамоа. – Тошкент: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2017.

REZYUME. Maqolada etnopedagogika tushunchasiga ilmiy nuqtayi nazardan baho berilib, etnopedagogik qadriyatlar asosida bo'lajak o'qituvchilarda axloqiy ko'nikmalarni takomillashtirishning ijtimoiy-pedagogik zaruriyatligi haqida fikr yuritiladi.

РЕЗЮМЕ. В статье дается оценка понятию этнопедагогике с научной точки зрения и рассматривается социально-педагогическая необходимость совершенствования нравственных навыков будущих учителей на основе этнопедагогических ценностей.

SUMMARY. The article provides an assessment of the concept of ethnopedagogy from a scientific point of view and examines the socio-pedagogical necessity of improving the moral skills of future teachers based on ethnopedagogical values.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARNING TANQIDIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

D.B.Saburov – o'qituvchi

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: tanqidiy fikrlash, o'quvchilar, ertaklar, xalq og'zaki ijodi, muammolar yechimi, metodlar, baholash, yaxshilik, yamonlik, ayyorlik.

Ключевые слова: критическое мышление, учащиеся, сказки, фольклор, решение задач, методы, оценка, хорошо, плохо, хитро.

Key words: critical thinking, students, fairy tales, folklore, problem solving, methods, evaluation, good, bad, cunning.

Kirish. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 2022-yil 29-dekabr kuni Xalqaro kongress markazida "Ta'lim sifatini

oshirish – Yangi O'zbekiston taraqqiyotining yakka-yu yagona to'g'ri yo'lidir!" mavzusidagi zamonaviy darsliklar

ko'rgazmasida: "XXI asr kishisi uchun eng zarur bo'lgan "4K" ko'nikmasi bo'yicha ishlab chiqilgan (kritik fikrlash, kreativlik, kollaboratsiya, kommunikatsiya) ko'nikmalar, o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv, jamoada ishlash va muloqot ko'nikmalarini shakllantirish" masalalariga alohida e'tibor qaratish kerakligi [1] va "...darsliklar quruq ma'lumotlarni yodlatish, yoki shunchaki o'qish-yozishni o'rgatish bilan cheklanmasligi, ular orqali o'quvchilar nafaqat fanlarni, balki XXI asrda zarur bo'lgan hayotiy ko'nikmalarni ham o'rganishi" zarurligini ta'kidlash bilan birga, yangi darsliklarni tayyorlashda o'qituvchilar majburiyatlari haqida "...bugun darsliklar o'zgaryapti. Shunga yarasha o'qituvchilar ham o'zgarishi kerak" [2], - degan fikrlari boshlang'ich sinf o'quvchilarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan amaliy-metodik va ilmiy-metodik ta'minotini mustahkamlash, ularni o'qitishda didaktik imkoniyatlarni aniqlash va ularni amaliyotga joriy qilishni yanada kuchaytiradi. Yuqoridagi talablardan kelib chiqib, boshlang'ich sinf o'quvchilarini xalq og'zaki ijodi namunalari asosida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish bugungi kun uchun ahamiyatli hisoblanadi. Bu masalalar mavzuning dolzarbligini yanada kuchaytiradi.

Tadqiqot metodologiyasi. "Tanqidiy fikrlash" tushunchasi XX asr o'rtalarida pedagogika faniga kirib kelgan. Birinchilardan bo'lib tanqidiy fikrlash atamasi K.Popper tomonidan ishlatilgan. Unga ko'ra har bir tirik organizm muammolarni "hal qiluvchi" vazifasini bajargan. Atrofdagi ma'lumotlar dunyo tirik organizmning ma'nosini tasdiqlash yoki rad etish sifatida qaraladi bu hodisani oldindan beradi. Bunday vaziyatda tanqidiy fikrlash – haqiqatni izlash va xatoni bartaraf etish usuli sifatida ishlaydi.

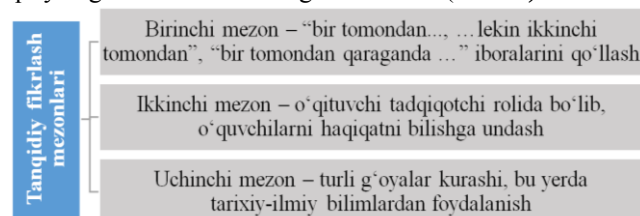
Tanqidiy fikrlash masalasi bo'yicha ish olib borgan xorijiy va MDH davlatlaridan V.S.Bibler, B.Burshteyn, A.V.Brushlinskiy, M.Vertgeymer, D.V.Vil'keev, Dj. Gilford, N.G.Dayri, A.Z.Zak, G.I.Ibragimov, A.A.Ivin, Z.I.Kalmikova, F.Klike, I.Ya.Lerner, A.N.Luk, A.M.Matyushkin, M.IMaxmutov, S.O.Rubinsheyn, B.M.Teplov, O.K.Tixomirov, I.Frolov, V.S.Shubinskiy E.D.Bono, J.Daniya, M.Lipman, D.Halpern, D.Klouzlar tadqiq etgan.

A.E.Petrovlarning so'zlariga ko'ra, tanqidiy fikrlash refleksiv xususiyatga ega bo'lib, bunda inson o'z tafakkurini va uning to'g'riligini o'rganadi. A.Veretennikova tanqidiy fikrlashni belgilashda, uni baholashni shakllantirishga qaratilgan ruhiy holatlar, xususiyatlar va jarayonlar tizimi sifatida taqdim qiladi [3]. Rivojlanuvchi ta'lim konsyepsiyasiga tayangan holda A.V.Korjuyev, V.A.Popkovlar ta'lim berishni faqat ma'lumot olishga tenglashtirish mumkin emas, degan fikrni bildiradi.

Tahlil va natijalar. Tanqidiy fikrlash bu — o'z-o'zini boshqaradigan, o'zini-o'zi tarbiyalaydigan, o'zini-o'zi nazorat qiladigan va o'zini-o'zi to'g'irlaydigan fikrlash shaklidir. Uning zaruriy sharti ongni takomillashtirishning qa'tiy me'yorlariga rozi bo'lish va ularni hushyorlik bilan qo'llashdir. Tanqidiy fikrlash samarali muloqot va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini egallashni, shuningdek, tabiatimizga xos egosentrizmni yengib o'tishni talab qiladi. Egosentrizm negizida insonning o'z nuqtayi nazariga qarama-qarshi qarashlar mavjud bo'lishi mumkinligini tan olmasligi, tushuna bilmasligi hodisasi yotadi. Shaxsda o'ziga haddan ziyod ishonch ustuvorligi

tufayli u boshqalarning ruhiy holatlari, baholash tizimini o'ziniki bilan aynan bir xil deb tasavvur qiladi [4]. Bu muammolarni hal qilish uchun ta'lim metodikasini takomillashtirish, o'qituvchilarning malakasini oshirish va xalq og'zaki ijodini o'quv dasturiga samarali kiritish zarur bo'ladi.

Agar ma'lumot tanqidiy fikrlash mezonlarga mos bo'lmasa, u o'z tarbiyaviy ma'nosini yo'qotadi. Ular qo'yidagi mezonlarda amalga oshiriladi. (1-rasm)

Amerikalik olim J.Dyuining fikricha: «O'quvchilar muayyan muammo bilan shug'ullana boshlasalar gina, ularda tanqidiy fikrlash paydo bo'ladi. Shu sababli, o'quv jarayonining boshlang'ich nuqtasi hisoblangan, biror vaziyat yoki hodisaga tegishli bo'lgan eng muhim savol bu hodisa qanday muommoni vujudga keltirishni anglatadigan savoldir. Faqatgina muayyan muammo bilan kurashib, o'quvchi haqiqatdan ham fikrlaydi» [5]. Demak, tanqidiy fikrlash asosida o'quvchilarda baholash, bilim, ko'nikma va malakalar rivojlantiriladi.

Tadqiqot ishimizning asosiy maqsadi:

1. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik mazmunini ochib berish;
2. O'quv jarayonida xalq og'zaki ijodi misolida boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash darajasini baholash mezonlarini aniqlash; va ularning pedagogik usullari rivojlantirish;
3. Xalq og'zaki ijodi misolida o'quvchilarining tanqidiy tafakkurini samarali shakllantirish bo'yicha ish tizimini nazariy jihatdan asoslash va ularni eksperimental ravishda sinab ko'rish;
4. Olingan natijalarni hisobga olgan holda tanqidiy fikrlashni shakllantirishning maqbul modeli variantini ishlab chiqish, asoslash va amaliyotga joriy etish;
5. Pedagogik jarayonda o'quvchilar ongining tanqidiyligi va o'zini tanqid qilishining roli va o'rnini tushunishga qaratiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun «O'qish kitobi»da 52-55 sarlavhalarida [7:55, 58] G'aniy Johongirovning «Ko'k arg'umoq» ertagini olib misol qilaylik. Ertakda keltirilgan ma'lumotlar bo'yicha o'quvchilarga quyidagi savollarni berish imkoniyati mavjud.

Ақти

Masalan: *Hikoyada «ko'k arg'imoq», «Tulpor» deb eshak ta'riflanadimi yoki o'tmi? Odamlar muallimning ustidan nima uchun kulishdi? Muallim jon o'tni qanday qilib tulpor qilib oldi? kabi savollar beriladi.*

Demak, biz o'quvchilarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini quyidagi usullarda ko'rib chiqish mumkin. (2-rasm)

Savol berish – Ma'lumotlarning to'g'riligini tekshirish uchun "Nega?", "Qanday?" kabi savollar berish.

Dalillarga tayanish – xulosalar subyektiv emas, faktlarga asoslangan bo'lishi kerak.

Mantiqiy tahlil mavjudligi – fikrlar o'rtasidagi bog'liqlikni tushunish, xatoliklarni aniqlash.

Stereotiplardan qochish – oldindan shakllangan noto'g'ri tushunchalardan voz kechish.

Ochiq fikrlilik – yangi ma'lumot va qarashlarga tayyor bo'lish.

Muammoni tahlil qilish – Uning sabablarini va oqibatlarini o'rganish. **Ijobiy va salbiy tomonlarni baholash** – fikr yoki qarorning afzalliklari va kamchiliklarini tahlil qilish.

Shuningdek, xalq og'zaki ijodi boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishdagi roli juda muhimdir. Biroq bu jarayonda bir nechta muammolar yuzaga kelishi mumkin:

1. Xalq og'zaki ijodining o'quv dasturiga qanday integratsiya qilinishi va uning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga qanday ta'sir ko'rsatishini aniq belgilash muhimdir. O'quvchilarga qanday materiallar taqdim etilishi, ularni qanday tanqidiy yondashuv bilan

ishlashlari kerakligi haqida aniq ko'rsatmalar mavjud bo'lishi zarur.

2. O'qituvchilarning xalq og'zaki ijodini tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda samarali ishlatish uchun kerakli bilim va tajribaga ega bo'lishi kerak. Ba'zi o'qituvchilar ushbu materiallardan qanday foydalanishni bilmasliklari mumkin, bu esa ta'lim sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

3. Har bir bolada tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish qobiliyati va qiziqishi har xil bo'lishi mumkin. O'quvchilarning turli yosh guruhlari va shaxsiy xususiyatlarini hisobga olishda qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin.

4. Xalq og'zaki ijodining zamonaviy pedagogik maqsadlarga mos ravishda tayyorlangan materiallari yetishmasligi mumkin. O'quvchilarga qanday tarzda va qaysi darajada fikr yuritishni o'rgatadigan, ular uchun qiziqarli va tushunarli bo'lgan materiallarni yaratish zarur.

5. Xalq og'zaki ijodining madaniy kontekstini to'g'ri tushunmaslik va bu bilan bog'liq axloqiy qadriyatlarni hisobga olmaslik, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, xalq og'zaki ijodini ta'lim jarayonida qo'llash o'quvchilarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini kuchaytirish, madaniy merosni saqlash va ularni axloqiy qadriyatlarga tayyorlashda samarali usul bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqot ishimiz jarayonida o'quvchilarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda o'quv vazifalari tizimini qurishda quyidagi xulosa va takliflarga keldik:

a) fikrlash madaniyati va tanqidiy fikrlash madaniyatini ongli ravishda rivojlantirishga qaratilgan metodikalarni ko'paytirish;

b) o'quvchilarga dars jarayonida qarama-qarshiliklar, xatolar va kamchiliklarni bilish va ochib berishga yordam berish;

c) konstruktiv tanqidni to'g'ri qabul qilishga va unga ishbilarmonlik bilan javob berishga o'rgatish;

d) faol hayotiy pozitsiyani rivojlantirish zarur.

e) o'quv materialining mazmuniga, dars jihozlariga, o'qitishning individual xususiyatlariga, o'quvchilarning bilim darajasi va o'qituvchining tayyorgarlik darajasiga qarab qo'llanish kerak.

f) o'quvchilarning tanqidiy fikrlash fazilatlarini rivojlantirishni ta'minlash zarurdir.

Adabiyotlar

1. kun.uz/news/2023/08/17/xxi-asr-oquvchisi-uchun-zarur-onikmalarini-orgatuvchi-model-4k-haqida
2. uza.uz/uz/posts/darsliklar-ozgaryapti-shunga-yarasha-o'qituvchilar-ham-ozgarishi-kerak_440060.
3. Загашев И.О., Заир-Бек С.И. Критическое мышление: технология развития: пособие для учителя. – Санкт-Петербург; Альянс «Дельта», 2003.
4. «Piagets Stages of Cognitive Development. 9-may 2019-yilda asl nusxadan arxivlandi. Qaraldi: 3-aprel 2018.
5. Дьюди Дж. Индивидуализация обучение школьников. – Чикаго: 1991.
6. Toirova M.E. Ona tili: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik, I qism. – Toshkent: «Novda Edutainment», 2023.
7. O'qish kitobi. Umumiy o'rta ta'lim maktabining 4-sinfi uchun darslik. – Toshkent: «Yangiyul polograph servis», 2020.

REZYUME. Xalq og'zaki ijodi vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish mavzusi o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda xalq og'zaki ijodining ahamiyatini o'rganadi.

РЕЗЮМЕ. Тема формирования навыков критического мышления младших школьников средствами устного народного творчества исследует значение устного народного творчества в развитии мыслительных способностей учащихся.

SUMMARY. The topic of the formation of critical thinking skills of younger schoolchildren by means of oral folk art explores the importance of oral folk art in the development of students' thinking abilities.